

Л. З. Мороз

Драма

ДРАМА (грец. δράμα, буквально – дія) – рід літератури і жанр роду драми. Як рід літ-ри Д. відрізняється від ін. її родів – лірики та епосу: від лірики тим, що відтворює зовн. щодо автора світ; від епосу тим, що має не оповідну форму, а призначення для показу на сцені. Тому якості драм. твору визначаються водночас законами літ-ри й театру. Зображення певних подій та явищ у Д. подаються як у діях, так і через діалоги й монологи дійових осіб; коментарі, автор. характеристики та опис обставин – у ремарках. Д. походить з нар. обрядових ритуалів. Існують стародавні традиції Д.: індійська, китайська, грецька та ін. Драм. жанри – трагедія, комедія, Д. та їх жанр. різновиди. У взаємодії з епосом і лірикою виникають Д. епічна («Сава Чалий» М. Костомарова й пізніше – І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Потомки запорожців» О. Довженка), Д. лірична («Одержима» Лесі Українки, «Зіля королевич» С. Васильченка, «Соловейко-Сольвейг» І. Драча, «Чарівний сон» М. Старицького), драм. поема («Переяславська ніч» М. Костомарова, «Вавилонський полон» і «На руїнах» Лесі Українки, «За Україну» І. Огієнка, «Сковорода» П. Тичини, «Дума про братів неазовських» Л. Костенко, «Іконостас України» Віри Вовк, «Хрест» М. Руденка), драм. етюд («Жах» С. Черкасенка, «По дорозі в Казку» Олександра Олеся, «Три хвилини» й «Прощання» Лесі Українки). Початки укр. Д. досліджуються: тексти вертепу записувалися у 18–19 ст., але ж існували віддавна. Перший з відомих текстів українською мовою – «Трагедія руська» (16 ст.) – складений у Києві й належить до т. зв. рибалтівських п'єс (розігрували рибалти, тобто спудеї, дяки, церк. хористи по хатах і ярмарках). Шкільну Д., писану книж. мовою (кін. 16 – 18 ст.), творили викладачі братських шкіл у межах своєрідно оброблених зх.-європ. жанрів – містерій («Слово о збуренню пекла», 2-а пол. 17 ст.; «Комедія на Рождество Христово» Д. Туптала, 1702; «Комическое дѣйствие...» М. Довгалецького, 1737), міраклів («Алексій, чоловік Божій», 1673), мораліте («Трагедокомедія» В. Лашевського, «Воскресеніє мертвих» Г. Кониського, 40-і рр. 18 ст.). В ін. групі шкільних Д. використовували оригін. сюжети на істор. теми, з обмірковуванням актуал. питань реал. життя й водночас – філос., світогляд. проблем («Владимєрь» Ф. Прокоповича, 1705; п'єси М. Козачинського, С. Полоцького; анонімна «Милость Божія...», 1728). Своєрідним жанром середньовіччя були інтермедії, або ж інтерлюдії, – здебільшого комедійні сценки, що розігрувалися у перервах між діями вистави поважного змісту; мова їх близька до нар., авторами та виконавцями були учні

шкіл, спудеї, мандрівні дяки-пиворізи (інтермедії до драми Я. Гаватовича, надрук. 1619: «Продав kota в мішку» та «Найкращий сон»; інтермедії до п'єс М. Довгалевського, Г. Кониського та ін.). Драматурги 20 ст. часом використовували стародавні форми – вертепу (вертепна структура місця дії в «Патетичній сонаті» М. Куліша), інтермедії (між актами «Дійства про велику людину» І. Костецького). Нову епоху в укр. Д. відкрила п'єса «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1818) – «опера», написана нар. мовою, що донині функціонує як мова літературна. Створена як заперечення спотворень образу українця, п'єса відбила укр. ментальність, християн. мораль, високий рівень духу нації. Романтична Д. – переважно у жанрі трагедії – творилася і у 1-й третині 19 ст. («Сава Чалий» і «Переяславська ніч» М. Костомарова), й пізніше («Байда, князь Вишневецький» та «Цар Наливай» П. Куліша, «Довбуш» Ю. Федьковича, «Богдан Хмельницький» і «Оборона Буші» М. Старицького, «Бондарівна» й «Гандзя» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Сон князя Святослава» І. Франка, «Яблуневий полон» І. Дніпровського). Різноманітний масив являє реалістична Д. 2-ї пол. 19 – поч. 20 ст., яка різнобічно показує нар. життя, звертається й до тем з історії України. Закорінені у традиціях інтермедій, визначальні особливості укр. реалістичної Д. – фольклорна основа, нац. специфіка змісту й форми, об'ємність характерів, християн. етичний ідеал, точне відтворення місця дії й соц. обставин – формувалися ще у комедіях «Москаль-чарівник» І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці», «Дворянские выборы», «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка. Їх доповнили елементи ґротесковості та абсурду, що з'явилися у п'єсах із сатир. забарвленням: «По ревізії» та «Чмир» М. Кропивницького, «Рябина» й «Майстер Чирняк» І. Франка, «Соколики» Г. Цеглинського, «Куди вітер віє» С. Васильченка, «Співочі товариства» В. Винниченка, «Отак загинув Гуска» та «Мина Мазайло» М. Куліша. Різноманітна й складна соц.-морал. проблематика визначає напруженість конфлікту у творах І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого) «Безталанна» і «Сава Чалий», М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю» й «Талан», М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук» і «Перед волею», І. Франка «Украдене щастя», Г. Хоткевича «Лихоліття», В. Винниченка «Гріх», Б. Антоненка-Давидовича «Лицарі "Абсурду"», М. Куліша «97» і «Маклена Граса».

Модерна укр. Д. визрівала у лоні явища, яке Леся Українка називала новоромантизмом – передусім за визнання самодостатності, суверенності кожної особистості, що ніби ліквідує поняття «середовище», бо воно також складається з самоцінних особистостей; М. Вороний на цій основі розвинув теорію «драми живих символів». Ознаки символізму (патетичну, до релігійності, ідею несуть гранично узагальнені метафори й алегорії, що підносяться до рівня символів, із багат шаровим змістом) постали у Д. «Гандзя» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Довбуш» Ю. Федьковича, набули формотвор. сили у п'єсах Лесі Українки («Осінь казка», «На полі крові», «Лісова пісня», «Камінний господар»), Олександра Олеся («По дорозі в Казку», «Ніч на полонині», «Осінь», «Танець життя», значною мірою – «Земля обітована»), В. Пачовського («Сон української ночі», «Сфінкс Європи»), С. Черкасенка

(«Жах», «Повинен», «Ціна крові»), В. Винниченка («Базар», «Брехня», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Між двох сил»), І. Кочерги («Пісня в келиху», «Алмазне жорно»), М. Рильського («Бенкет»), Я. Мамонтова («Коли народ визволяється»), Я. Галана («Дон Кіхот з Еттенгайму»). Поетика експресіонізму справила вплив на С. Черкасенка («Ціна крові»), В. Винниченка («Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Між двох сил»), Я. Галана («Вероніка»), І. Кочергу («Майстри часу»), виражає всеосяжний трагізм буття у творах М. Куліша («Народний Малахій», «Патетична соната»). Пошуки драматургів 1920 – поч. 30-х рр. породили різноманітні форми худож. умовності – романтичні, фантастичні тощо («Підеш – не вернешся» та «Свіччине весілля» І. Кочерги, «Радій» М. Ірчана, «Дума про Британку» Ю. Яновського, «Син Сови» Є. Кротевича). Соц. критерії оцінки реальності превалювали у популяр. творах І. Микитенка («Диктатура», «Кадри», «Світить нам, зорі»). Відповідність канонам соцреалізму та ідеології, що утвердилася, засвідчили О. Корнійчук («Загибель ескадри», «Платон Кречет», «Правда», «В степах України», «Фронт») та його наслідувачі. Ідеологічна запрограмованість зумовила художню вторинність укр. Д. повоєнного періоду, виник специфіч. жанр – істор.-рев., істор.-біогр. Д., що у передбаченому аспекті ілюструвала події, в основному, від осені 1917; поодинокі здобутки цього жанру – «Ярослав Мудрий» І. Кочерги, «Тил» М. Зарудного, «Планета Сперанта» О. Коломійця, у 70-і рр. – «Сподіватись!» і «Стіна» Ю. Щербака, «За Сибіром сонце сходить» та «Камінь русина» О. Коломійця, «Григорій Сковорода і Параскева» І. Кавалерідзе, «Євпраксія» П. Загребельного. Утвердженням нар. моралі, використанням прийомів бурлеску, фольклорного гумору позначені спроби відродити комедійну традицію («Не називаючи прізвищ» і «На хуторі біля Диканьки» В. Минка, «Фараони» О. Коломійця). «Обов'язок деміфологізації радянської дійсності» (за А. Кравченком) бере на себе нове покоління драматургів: В. Лігостов («А далі підете ви»), Л. Хоролець («В океані безвісті»), Я. Стельмах («Запитай колись у трав»), В. Босович («Опір», «Наодинці з долею»), Я. Верещак («Весільний генерал», «Неісторична місцевість»). Традиційний стиль збагатився умовно-притчевими прийомами («Голос Великої Ріки», «Дерев'яні люди» та «Обережи нас, Маріє» Д. Кешелі, «Ісус, Син Бога живого» В. Босовича), символістською поетикою («Птахи з невидимого острова» В. Шевчука). У 90-х рр. поживавився експериментатор. напрям («Друже Лі Бо, Брате Ду Фу...» О. Лишеги); з'явилася абсурдист. драматургія («Короткий курс» і «Двадцять такий-то з'їзд нашої партії (стенографічний звіт-опера)» В. Діброви, «Давня і повчальна історія Каспара Гаузера» О. Клименко). Істор. обставинами зумовлена специфічність проблематики й поетики укр. еміграційної Д. 20 ст. У ній чимало тем з давньої й новіт. історії України – заборонених і викривлено висвітлюваних у СРСР. «Українська Д. діяє, свідомо чи підсвідомо, певним чином доповнювала Д. в Україні, даючи такі п'єси, яких там тоді – під оглядом тематичним, філософічно-естетичним і стильовим – не можна було ні писати, ні друкувати» (Л. Онишкевич-Залеська). У ній представлено всі новітні художні течії: символізм (Є. Карпенко, Олександр Олесь, Л. Мосендз, І. Костецький, Л. Коваленко-Івченко, Ю. Косач, Юрій Тис, Віра Вовк, Б. Бойчук, В.

Барка, І. Чолган), романтичний реалізм (за визначенням Л. Онишкевич-Залеської – М. Петрівський, І. Багрянний, В. Чапленко, Діма, М. Понеділок, Юрій Тис), неоромантизм (Ю. Липа, Леонід Полтава, М. Струтинський), експресіонізм (Ю. Косач, І. Костецький, Л. Коваленко), сюрреалізм (Ю. Косач, Л. Мосендз, Ю. Липа, Юрій Тис, Віра Вовк), елементи театру абсурду (у Ю. Косача, І. Костецького, Б. Бойчука, Ю. Тарнавського).

Д. як жанр передбачає увагу автора до поважних проблем життя особистості – морал., соц., філос. тощо – та більш-менш урівноваженого обміркування їх. Витоки Д. – в античності («Іон» Евріпіда); в епоху Просвітництва з'явилися франц. й нім. міщанські Д., персонажі яких є представниками середніх шарів суспільства. Ознаки міщанської Д. є у п'єсі «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Жанр. відгалуження Д. визначаються за тематикою (істор. – «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Сонце руїни» В. Пачовського, «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка; релігійна – літургійна Д., містерії, шкільна Д.; у 20 ст. – філос.-релігійна: містерії «Рідна мова» та «Каїн і Авель» І. Огієнка, його ж філос. трилогія «Житейське море»; з сучас. життя – «У темряві» М. Старицького, «Мамаша» М. Кропивницького, «Учитель» І. Франка, «Суєта» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Закон» і «Пригвожені» В. Винниченка) та проблематикою (морал.-етична; філос. – від близького фольклорному протистояння Добра і Зла до екзистенціалізму, елементи якого наявні в Д. «У пущі» Лесі Українки і найяскравішим виразником якого в укр. драматургії є В. Винниченко); за принципами розгортання конфлікту: Д. етнографічна («Чари» К. Тополі), Д. психол. («Безталанна» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Талан» М. Старицького, «Украдене щастя» І. Франка, «Брехня» В. Винниченка), Д. ідей і близька до неї чи й тотожна Д. політична («Кремуцій Корд» М. Костомарова, «Остання ніч» М. Старицького, «Кассандра» й «Оргія» Лесі Українки, «Дизгармонія» та «Пророк» В. Винниченка), Д.-феєрія («Лісова пісня» Лесі Українки, «Марко в пеклі» І. Кочерги). В укр. Д. 2-ї пол. 19 – поч. 20 ст. через крайню напруженість конфлікту й фінальну катастрофу з'явилися трагедії («Наймичка» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Лимерівна» Панаса Мирного, «Не судилось» М. Старицького). З посиленням сатир. барв, саркаст. ноток Д. перетворилася на трагікомедію («Чмир» М. Кропивницького, «Сто тисяч» і «Мартин Боруля» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Республіка на колесах» і «Княжна Вікторія» Я. Мамонтова, «Змова в Києві» Є. Плужника). Яскравою нац. своєрідністю вирізняються укр. зразки заг.-європ. явища кін. 19 – поч. 20 ст. – «нової драми», з її посиленою увагою до внутр. життя неоднозначної особистості: до її індивід. психології, до настроїв і душев. станів і, відповідно, зменшенням баласту непотрібних зовн. подробиць. Таким дослідженням катастрофіч. заг. стану світу через драм. надломи особистості є п'єси «Украдене щастя» І. Франка, «Блакитна троянда» Лесі Українки, «Олеся» М. Кропивницького, «Житейське море» І. Тобілевича (І. Карпенка-Карого), «Брехня» В. Винниченка. У 2-й пол. 20 ст. укр. драматурги в УРСР, позбавлені права на мист. пошуки, намагалися пропагувати традиц. нац. морал.-етичні цінності («Дума про любов» М. Стельмаха, «Голубі олені» та «Дикий Ангел» О. Коломійця, «Недоспівана пісня»

О. Підсухи). Тимчасове послаблення ідеол. пресу драматурги використали для звернення до універс. мотивів носіїв вічних заг.-люд. ідеалів – Фауста, Марка Безсмертного як версії фольклорного Марка Проклятого («Фауст і смерть» О. Левади, «Правда і Кривда» М. Стельмаха). (Див. також [Драматургія](#)).

Рекомендована література

1. Стешенко І. Історія української драми // Україна. 1907. № 1–12;
2. Резанов В. Из истории русской драмы: Школ. действия 17–18 вв. и театр иезуитов. Москва, 1910;
3. Вороний М. Театр і драма. К., 1913;
4. 1989;
5. Резанов В. К истории русской драмы. К.; Нежин, 1916;
6. Возняк М. Початки української комедії (1619–1819). Л., 1919;
7. Нью-Йорк, 1954;
8. Антонович Д. Триста років українського театру. Прага, 1925;
9. Резанов В. Драма українська. Стародавній театр український. Т. 1, 3–6. К., 1925–29;
10. Рупін П. Рання українська драма. К., 1928;
11. Теорія драми в історичному розвитку. К., 1950;
12. Мороз З. Українська драматургія та український театр другої половини XIX ст. К., 1950;
13. Кузякіна Н. Нариси української радянської драматургії. Ч. 1–2. К., 1958–63;
14. Мороз З. Проблема конфлікту в драматургії. К., 1961;
15. Мамонтов Я. Театральна публіцистика. К., 1967;
16. Мороз З. На позиціях народності. Т. 1–2. К., 1971;
17. Яранцева Н. Про драматичне. К., 1971;
18. Вакуленко Д. Сучасна українська драматургія. 1945–1972. К., 1976;
19. Дем'янівська Л. Українська драматична поема. К., 1984;
20. Курбас Лесь. Березіль: Із творчої спадщини. К., 1988;
21. Чирков А. Эпическая драма. Проблемы теории и поэтики. К., 1988;
22. Бондарева О. Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання. К., 2006;
23. Липківська А. Світ у дзеркалі драми. К., 2007.

Бібліографічний опис:

Драма / Л. З. Мороз // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-21688>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).